

17. Gough, D, Oliver, S & Thomas, J 2013, 'Learning from research: Systematic reviews for informing policy decisions: A quick guide', *A paper for the Alliance for Useful Evidence*, London: Nesta. Available from: <betterevaluation.org/en/resource/guide/_learning_from%20_research>. [12 October 2022].
18. Jenson, J 2010, 'Defining and measuring social cohesion', *Commonwealth Secretariat and United Nations Research Institute for Social Development*, 44 p.
19. Rajulton, Fernando, Ravanera, Zenaida & Roderic, Beaujo, 2007, 'Measuring social cohesion: An experiment using the Canadian National Survey of giving, volunteering and participating', *Social Indicator Research*, Vol. 80(30), pp. 461-492. Available from: <https://www.researchgate.net/publication/40763388_Measuring_Social_Cohesion_An_Experiment_using_the_Canadian_National_Survey_of_Giving_Volunteering_and_Participating>. [12 October 2022].
20. Schiefer, David & van der Noll, Jolanda 2017, 'The essentials of social cohesion: A literature review', *Social Indicators Research, An International and Interdisciplinary Journal for Quality-of-Life Measurmant*, Vol. 132 (20), pp. 579-603. Available from: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11205-016-1314-5>. [03 September 2021].
21. Smith, E 2008, *Using secondary data in educational and social research*, Maidenhead: McGraw-Hill Education, 264 p.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.46(10-11)-2

УДК 130.2: 316.324.8

ПОЗАНАУКОВЕ ЗНАННЯ У ВИКЛИКАХ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ СУЧАСНОСТІ

NON-SCIENTIFIC KNOWLEDGE IN THE CHALLENGES OF THE TECHNOLOGICAL PRESENT

О. В. Бакуменко

Актуальність теми дослідження. Суперечність між технологічним та біологічним як маркер науково-технологічних зрушень сучасної цивілізації є модифікацією конфлікту / суперечності двох культур – технічної та духовної культури. Якщо перша зазнає небаченого розвитку, то саме духовна культура потребує особливої уваги, що пов'язано з переосмисленням наявної системи цінностей, а саме гуманістичних орієнтирів як матриці, яка відповідає за ідею збереження людства. Такі гуманістичні константи, як-от відповідальність, відкритість, свобода, толерантність, співчуття, здатність до компромісів, помірність – це насамперед ті складники без яких наука, наукова діяльність залишається втіленням інструментального розуму, перетворюючись на самоцінність.

Urgency of the research. The contradiction between technological and biological as a marker of scientific and technological shifts of modern civilization is a modification of the conflict / contradiction of two cultures – technical and spiritual culture. If the first is undergoing an unprecedented development, then it is the spiritual culture that needs special attention, which is connected with the rethinking of the existing system of values, namely humanistic guidelines as a matrix responsible for the idea of preserving humanity. Such humanistic constants as responsibility, openness, freedom, tolerance, compassion, the ability to compromise, moderation are primarily those components without which science, scientific activity remains the embodiment of the instrumental mind, turning into self-worth.

Постановка проблеми. Наука як соціокультурний феномен є одним із головних чинників трансформації сучасності. Осмислення значення останньої розгортається в координатах “ефективність–успішність–продуктивність”, що корелює з проблемою істинності / хибності наукового знання, що може розумітися як проблема науковості та позанауковості. Якщо класична наука визначалася в системі причинно-наслідкових зв'язків / лінійності, некласична наука стала можливою в діалектичному вимірі, то постнекласична наука розгортається в координатах множинності / плюральності / варіативності, що унеможливило наявність єдиної парадигми. Зазначена поліпарадигмальність артикулює проблему позанаукового знання там його значення в подоланні абсолютизації наукоцентризму, що набуває особливого значення в ситуації технологічної сучасності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню модусів наукового і позанаукового знання присвячені праці Т. Куна, І. Лакатоса, К. Поппера, Б. Рассела, П. Фейєрабенда та ін. Серед українських дослідників варто назвати І. Загрійчука, С. Кримського, М. Поповича, Л. Дротянка, І. Чорноморденка.

Постановка завдання. Звернення до позанаукового знання у викликах технологічної сучасності зумовлює наступні завдання: дослідити позанаукове знання в контексті опозиції “Science – Humanity’s”; розкрити значення позанаукового знання як умови запобігання монологізму науки; визначити взаємозв'язок наукового і позанаукового знання як можливість становлення єдиної інтегральної платформи, де долається розірваність / дуалізм двох культур, тим самим актуалізуючи внутрішній потенціал розвитку людства як світової спільноти

Виклад основного матеріалу дослідження. Статтю присвячено дослідженню проблеми наукового та позанаукового знання, яка фундаментально пов'язана із осмисленням можливих обривів людської діяльності, що

Target setting. Science as a socio-cultural phenomenon is one of the main factors of modern transformation. Understanding the meaning of the latter unfolds in the coordinates “efficiency – success – productivity”, which correlates with the problem of truth / falsity of scientific knowledge, which can be understood as a problem of scientificity and non-scientific nature. If classical science was defined in the system of cause-and-effect relationships / linearity, non-classical science became possible in a dialectical dimension, then post-non-classical science unfolds in the coordinates of multiplicity / plurality / variability, which makes it impossible to have a single paradigm. The specified polyparadigmality articulates the problem of non-scientific knowledge and its importance in overcoming the absolutization of scientific centrism, which acquires special importance in the situation of technological modernity.

Actual scientific researches and issues analysis. The works of T. Kuhn, I. Lakatos, K. Popper, B. Russell, P. Feyerabend, and others are devoted to the study of modes of scientific and non-scientific knowledge. Among Ukrainian researchers, it is worth mentioning I. Zagriichuk, S. Krymsky, M. Popovych, L. Drotynko, I. Chornomordenko.

The research objective. Turning to non-scientific knowledge in the challenges of technological modernity presupposes the following tasks: to investigate non-scientific knowledge in the context of the opposition “Science – Humanity’s”; to reveal the meaning of non-scientific knowledge as a condition for preventing the monologism of science; determine the relationship between scientific and non-scientific knowledge as an opportunity to create a single integrated platform that overcomes the discontinuity / dualism of two cultures, thereby actualizing the internal potential for the development of humanity as a world community

The statement of basic materials. The article is devoted to the study of the problem of scientific and non-scientific knowledge, which is fundamentally related to the understanding of the possible horizons of human activity, which appears

постає саморозгортанням останньої. Сучасна цивілізація як технологічна не вирішила конфлікт науково-технічного розвитку та системи цінностей, що породжує множинність суперечностей, одна з яких – це “відставання” гуманітарного складника від інтенсивного розвитку технологічного складника.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Питання про взаємозв'язок наукового і позанаукового знання, про можливі перспективи подальшого розвитку людства, про можливість єдиної інтегральної платформи, де долається розірваність / дуалізм двох культур на початку ХХІ ст., набуває нової конфігурації. Ідеться про наявний потенціал позанаукового знання в ситуації теперішнього, насамперед посилення взаємодії між елементами системи “філософія – наука – освіта”, адже відсутність внутрішнього узгодження може призвести до становлення технократичної культури. Зв'язок гуманітарних і природничих наук є проектом реалізації сталого розвитку людства та є умовою збереження сутності людини.

Ключові слова: позанаукове знання, наукове знання, наука, постнекласична наука, технологічність, науково-технічна революція, наукова парадигма.

as a result of the latter's self-development. Modern civilization, as a technological one, has not resolved the conflict between scientific and technical development and the value system, which gives rise to a multitude of contradictions, one of which is the “lagging behind” of the humanitarian component from the intensive development of the technological component.

Conclusions. The question of the relationship between scientific and non-scientific knowledge, about the possible prospects for the further development of humanity, about the possibility of a single integral platform that overcomes the discontinuity / dualism of two cultures at the beginning of the 21st century, is taking on a new configuration. It is about the existing potential of non-scientific knowledge in the current situation, primarily the strengthening of interaction between the elements of the “philosophy – science – education” system, because the lack of internal coordination can lead to the formation of a technocratic culture. The connection of humanities and natural sciences is a project of realizing the sustainable development of humanity and is a condition for the preservation of the essence of man.

Key words: non-scientific knowledge, scientific knowledge, science, post-non-classical science, manufacturability, scientific and technical revolution, scientific paradigm.

Актуальність теми дослідження. Суперечність між технологічним та біологічним як маркер науково-технологічних зрушень сучасної цивілізації є модифікацією конфлікту / суперечності двох культур – технічної та духовної культури. Якщо перша зазнає небаченого розвитку, то саме духовна культура потребує особливої уваги, що пов'язано з переосмисленням наявної системи цінностей, а саме гуманістичних орієнтирів як матриці, яка відповідає за ідею збереження людства. Такі гуманістичні константи, як-от відповідальність, відкритість, свобода, толерантність, співчуття, здатність до компромісів, помірність – це насамперед ті складники без яких наука, наукова діяльність залишається втіленням інструментального розуму, перетворюючись на самоцінність. “Сьогодні проблема гуманітарної науки набула гостроти у зв'язку з оздоровленням культурної сфери сучасного суспільства. Культурне відродження не може бути виключно самоціллю, воно повинно служити людині, її інтересам, поліпшенню і духовно-культурному піднесенню її життя” [3, с. 312]. Самовдосконалення людини як глибинна проблема філософського знання у вирі технологічних змін сучасності вимагає особливої уваги до феномену наукове / позанаукове знання з метою збереження існування людської спільноти.

Постановка проблеми. Наука як соціокультурний феномен є одним із головних чинників трансформації сучасності. Осмислення значення останньої розгортається в координатах “ефективність – успішність – продуктивність”, що корелює з проблемою істинності / хибності наукового знання, що може розумітися як проблема науковості та позанауковості. Так, М. Попович, розглядаючи прагнення науковців витіснити “метафізичний неспокій” зазначив: “Не вдалося побудувати таку колосальну теоретичну споруду, яка б вмещувала б усі математичні дисципліни і давала б змогу оглянути усі все одним поглядом з пташиного польоту, щоб ствердити: все в порядку, все гармонійно пов’язане одне з одним, і тріщин ніде нема. ... Однак усунути метафізичний неспокій строго науковими методами не вдається – чим абстрактніше розв’язання, тим більше доводиться думати над його змістом і значенням” [5, с. 34]. Якщо класична наука визначалася в системі причинно-наслідкових зв’язків / лінійності, некласична наука стала можливою в діалектичному вимірі, то постнекласична наука розгортається в координатах множинності / плюральності / варіативності, що унеможлиблює наявність єдиної парадигми. Зазначена поліпарадигмальність артикулює проблему позанаукового знання там його значення в подоланні абсолютизації наукоцентризму, що набуває особливого значення в ситуації технологічної сучасності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідея науки пов’язана з певним етапом розвитку людства і знаходить свій вияв в контексті системи “Бог – людина”, парадигмі Просвітництва як ідеї вдосконалення / трансформації людини шляхом набуття знань, виховання та парадигмі десакралізації світу початку ХХ ст. Проблема науковості та позанауковості знання нерозривно пов’язана із осмисленням можливих обривів людської діяльності та власне можливостей самої людини, що постає “само розгортанням” останньої, завдяки чому остання резонує зі світом. Дослідженню модусів наукового і позанаукового знання присвячені праці Т. Куна, І. Лакатоса, К. Поппера, Б. Рассела, П. Фейєрабенда та ін. Серед українських дослідників варто назвати І. Загрійчука, С. Кримського, М. Поповича, Л. Дротянко, І. Чорноморденка та ін. Так, І. Чорноморденко звертається до проблеми позанаукового знання як до екзистенційного досвіду, нумінозного, інтимного, що виконує культуротворчі функції [9].

Постановка завдання. Звернення до позанаукового знання у викликах технологічної сучасності зумовлює наступні завдання: дослідити позанаукове знання в контексті опозиції “Science – Humanity’s”; розкрити значення позанаукового знання як умови запобігання монологізму науки; визначити взаємозв’язок наукового і позанаукового знання як можливість становлення єдиної інтегральної платформи, де долається розірваність / дуалізм двох культур, тим самим актуалізуючи внутрішній потенціал розвитку людства як світової спільноти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема позанаукового знання є однією із засадничих сучасного філософського дискурсу. Дилема: наука – це вічна авантюра людства чи сукупність досягнень людства? – набуває нового сенсу у викликах ХХІ ст.. “Люди завжди шукали відповіді на великі питання. Звідки ми взялися? Звідки взявся Всесвіт? У чому сенс буття? Чи живе у Всесвіті ще хтось, крім нас? Стародавні легенди про створення світу вже не задовольняють людей, їх важко прийняти на віру. Вакантне місце зайняли нові забобони – від ідеології нью-ейджа до серіалу “Зоряний шлях”. Однак справжня наука буває фантастичною за будь-яку наукову фантастику і дає ще більше

задоволення” [8, с. 25]. Так, під позанауковістю розуміється неможливість доведення істинності знання шляхом застосування емпіричних методів пізнання. Позанаукове знання не відповідає загальним критеріям доказу / доведення наукових теорій, не відповідає вимогам наукової раціональності. Інакше кажучи, позанауковим вважається знання, яке не можливо перевірити.

Історія становлення людства – це історія розгортання людської діяльності, її посилення, до якої варто віднести і наукову діяльність. Наука як соціальний інститут виникає в XVII – на початку XVIII ст., акцентувавши на власній могутності і всеохопності. “Одним із підсумків епохи Просвітництва стало переконання в тому, що розв’язання фундаментальних проблем науки є справою самої науки” [5, с. 28]. Водночас під протонауковим знанням дослідники розуміють історичні форми філософського знання, що зумовлює суперечність наукового і позанаукового знання, яке на початку XXI ст. набуває нової конфігурації. У цьому зв’язку система “класична наука – некласична наука – постнекласична наука” резонує із ситуацією наукових революцій чи революцій наукових парадигм (Т. Кун). Позанаукове знання створює нові можливості для осмислення проєктів майбутнього людства. Це знання розширює обрії пізнання.

Якщо класична наука визначається в системі причинно-наслідкових зв’язків / лінійності, некласична наука стає можливою в діалектичному вимірі, то постнекласична наука розгортається в координатах множинності / плюральності / варіативності, що унеможливорює наявність єдиної парадигми. Ідеться про поліпарадигмальність сучасного наукового дискурсу, що долає “лінійність – циклічність”, “єдність – множинність”, “непреривність – дискретність”, “поступовість – раптовість”, “закономірність – випадковість” тощо. Варто підкреслити, що концептуальні моделі – лінійно-еволюційна і діалектична як парадигми наукового пізнання втілювали / абсолютизували функціональність науки для реалізації ідеї невинного поступу людства, який розумівся виключно у сенсі позитивізму, інакше кажучи, наука як ідеальний інструмент покращання / вдосконалення / трансформації. Варто підкреслити, що ця ідеалізація похитнулася на початку XX ст., змусивши визнати нерозривність і взаємопов’язаність таких складників, як нежива природа, жива природа і соціальне життя / простір, що виводить суперечність наукового та позанаукового знання на новий вимір. Ю. Н. Харарі використовує поняття “ілюзія знання”: “Наше використання групового мислення зробило нас господарями світу, а ілюзія знання дає змогу іти скрізь життя, не докладаючи жодних зусиль, щоб зрозуміти все самим. З еволюційного погляду довіра до знання інших вельми добре спрацювала для Homo sapiens. Однак, як і багато інших здібностей людини, що мали значення в минулі століття, але принесли клопіт у сучасну епоху, ілюзія знання має зворотний бік. Світ стає дедалі складнішим, і людям не вдається збагнути, які вони невігласи щодо того, що відбувається” [7, с. 272–273]. Цей процес можна простежити на підставі науково-технічного прогресу, який визначає трансформацію як способів комунікації соціальних спільнот, так і трансформації форм життєвого світу людини. Науково-технічний прогрес XIX ст. як свідчення ефективності / успішності / продуктивності зумовив нові питання, пов’язані з подальшим розвитком людства. Засновник соціології О. Конт поставив питання про можливість демаркаційної лінії, що повинна розмежовувати наукове і позанаукове знання [13]. На його думку цей вододіл визначає питання “Як?”, на відміну від питання “Чому?”. Наука звертається до аналізу досвіду, опису зв’язків або трансформації світу, свідченням чого є ідея винайдення техніки як доказу цієї зв’язності.

Наукове і позанаукове знання постає як опозиція “наука – метафізика”. Так, “Закон трьох стадій” О. Конта як закон еволюції людської думки та розвитку / прогресу суспільства – це свідчення переходу від позанаукового до наукового знання, що структурує усі соціальні взаємодії. Філософ робить висновок, що науковий метод, характерний для стадії позитивної, є найбільш розвиненим та визнаним способом розуміння світу та управління суспільством.

Одним із маркерів початку ХХ ст. є ідея кризи / смерті культури (А. Бергсон, Ф. Ніцше, О. Шпенглер та ін.). Криза як розлом минулого і теперішнього, що супроводжується знеціненням ідеї безумовності наукового знання та проголошенням ситуації “відчуження” людини. Прагнення до уникнення метафізичних конструкцій у філософії і науці, абсолютизоване позитивістами, знайшло вияв у вимогах об’єктивності та нейтральності, формальної точності у площині редукціонізму, що наприкінці ХХ ст. отримало нову конфігурацію у феномені поп-науки як ситуації популяризації науки.

Критичний раціоналізм К. Поппера [11] остаточно усунув розмежування Емпіризму та Раціоналізму, зосередивши увагу на постановці питання / проблеми. Науковець підкреслює, що науку відрізняє від ненауки те, що вона спростовується фактами. Останні набувають особливого значення. У зв’язку з цим К. Поппер наголошував, що діяльність науковця є парадоксальною, проте ця парадоксальність є умовою пізнання світу. Формується заклик: раціоналізм замість позитивізму. Прагнення позитивізму до абсолютизації наукової теорії, на думку філософа, постає ще одним втіленням міфологічного світогляду. Дослухаємося до К. Поппера, який наголошував, що наукові твердження завжди мають контекст і обмежену сферу застосування. Жодна теорія не може стверджувати абсолютну істину, і вона завжди схильна до змін у світлі нових даних і досліджень. Наукове знання ніколи не є абсолютним. Саме тому існує потреба в постійному пошуку істини через критичну дискусію та перевірку гіпотез.

На увагу заслуговує теорія Т. Куна, розроблена ним в праці “Структура наукових революцій”, що постає своєрідним вододілом як наука “до” Т. Куна і “після” [2]. На думку Т. Куна, науковець має: по-перше, можливість відкривати нові факти за допомогою спостережень; по-друге, здатність формувати нові теорії; по-третє, уміння винаходити нові методи пізнання. Змальований Куном образ ученого відповідає кумулятивному принципу розвитку наукового знання, проте, підкреслює дослідник, реальна наукова практика суттєво відрізняється. У цьому зв’язку варто говорити про парадокс ученого. Останній, на думку Куна, спрямовує свої сили на збереження існуючої наукової парадигми, бо інакше він буде витіснений за межі цієї парадигми. Так, вчений, який працює в лабораторії, за Т. Куном, постійно вирішує якусь задачу / Пазл / Головоломку, отримуючи задоволення від своєї роботи. Дослідник наголошує, що вчені “ненавидять” відкриття / Аномалії, бо віднині усі їхні сили будуть спрямовані на опис, вивчення, докази, суперечки тощо, замість того, щоб досягати певного спіху в контексті наукової парадигми, яка вже склалася. Тому, підкреслює Кун, якщо трапляються нові сенсаційні результати, то найімовірніше вчений буде прагнути “відкласти” їх до “кращих часів”, тим самим продовжуючи будувати свою наукову кар’єру. Точка кризи – точка Наукової революції – це ситуації, коли наукові завдання не розв’язуються, наукова парадигма не спрацьовує. Ця точка кризи продукує нові наукові парадигми. Останні можуть розглядатися представниками попередньої парадигми виключно як вияв дилентатизму / позанаукового знання, проте це усуває будь-яку можливість поступального наукового розвитку. Інакше

кажучи, парадигми – це втілення світів, але перехід від одного світу до іншого вимагає час перемикавання.

Суспільство, яке зазнає потрясінь, унаслідок науково-технічних революцій, вимагає єдиної об'єднуючої методологічно платформи, яку не можна звести виключно єдиної парадигми, у тому числі й наукової. Так, Ч. П. Сноу [12] зазначив, що Європейська свідомість зазнала значної кризи, що спровоковано поділом / протистоянням двох культур. Science винайшли ядерну і нейтронну бомбу, знехтувавши гуманітарним порядком денного, що призвело до онтоантропологічної кризи сьогодення. Водночас Humanity's, хоча і закликають до загальнолюдських цінностей, але їх ніхто не чує, адже весь світ слухає технологів – людей, які приймають сильні політичні рішення.

Спробою подолання ситуації, яка склалася, є праця Джона Брокмана “Третя культура: за межами наукової революції” [10], де актуалізує значення так званої “третьої сили” – людини Science-Humanity's, яка здатна втілити культуру філософії, тим самим здійснити проєкт популяризації науки. Третя культура охоплює вчених, які заміщують інтелектуалів, проте не відмовляються від репрезентації глибинних буттєвих та антропологічних сенсів.

Ситуація людини, змальована М. Вебером у статті “Наука як покликання і професія” [1], в умовах сучасних викликів стає ще більш драматичною. Людина не лише залишилася наодинці із світом, що все більше визначається технікою. Ця ситуація артикулює питання раціональності в контексті проблеми збереження людського у світі технологій на кшталт генно-інженерних, біотехнологій, інформаційних тощо, які постали новою площиною діяльності суспільства і свідчать про успішність науково-технічних революцій.

Сучасна цивілізація як технологічна не вирішила конфлікт науково-технічного розвитку та системи цінностей, що породжує множинність суперечностей, одна з яких – це “відставання” гуманітарного складника від інтенсивного розвитку технологічного складника. Постає проблема культурного / гуманітарного “запізнення”. Сучасні технології здатні втілювати альтернативні культурні та соціальні сценарії. Це зумовлює пошук нових парадигм, які спрямовані на створення нових / оновлених проєктів.

Наука перетворила людство, яке виступає суб'єктом планетарного рівня. Останнє постає космопланетарною силою, що має небачені раніше можливості технологічної могутності. Постає нова максима: діяльність – це технологія, що втілює новий тип кооперації. “Наукова революція об'єднала технологію та науку. І перша, і друга мають суто утилітарний підхід до природи, ставляться до неї як до постійного запасу ресурсів для людського використання. Наука – це лише збільшуване скло, за допомогою якого можна бачити тільки те, що піддається виміру та кількісній оцінці. Дивлячись на природу крізь неї, дуже легко втратити наше зачарування світом природи. Саме тому Мартін Гайдеггер й назвав технологію жахливою, оскільки вона витісняє всі інші можливості навчання та знання” [6, с. 91]. Проте є ще одна проблема, яка змінює, деформує внутрішній сенс наукового знання.

Науковий проєкт сприймається як реклама, як вигідна пропозиція. Орієнтованість на “видовищність” можливих результатів та швидкість реалізації пропагує участь у конкурсах та можливих фінансових дотаціях, що змінює вмотивованість і спрямованість науковця: зацікавленість проєктом, який має прикладний характер, значно вища. Виникає нова суперечність істинного і наукового. Відтепер, щоб дослідження було визнаним, науковець повинен бути впізнаваним [4]. Маємо погодитися, що економічний чинник / чинник ринку

визначає попит і на науку. Постає питання, чи здатне ХХІ ст., створивши нові критерії співвідношення наукового та позанаукового знання, зберегти ідеї гуманізму як умови подолання наявного ціннісного релятивізму, небезпека якого полягає в запереченні самої людини, є віддзеркаленням онтоантропологічних ризиків сучасного суспільства.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Питання про взаємозв'язок наукового і позанаукового знання, про можливі перспективи подальшого розвитку людства, про можливість єдиної інтегральної платформи, де долається розірваність / дуалізм двох культур на початку ХХІ ст., набуває нової конфігурації. Сучасний науково-техніко-технологічний прогрес не повинен притишувати актуальність відповіді на запитання щодо науковості / позанауковості знання як опозиції "Science – Humanity's". Остання як втілення двох методів / наукових знань (кантіанський та герменевтичний) виступають двома культурами, проте мова про непримиримість Humanity's до Science не йдеться. Навпаки, Humanity's орієнтовано на осмислення значущості та цінності Science. Ідеться про наявний потенціал позанаукового знання в ситуації теперішнього, насамперед посилення взаємодії між елементами системи "філософія – наука – освіта", адже відсутність внутрішнього узгодження може призвести до становлення технократичної культури. Зв'язок гуманітарних і природничих наук є проєктом реалізації сталого розвитку людства та є умовою збереження сутності людини.

Позанаукове знання долає абсолютизацію наукоцентризму, що дозволяє розглянути людину як вільну, творчу особистість, тим самим актуалізуючи внутрішній потенціал розвитку людства як світової спільноти. Проблема збереження людства, проблема людяності в ситуації сучасних ризиків артикулює проблему метаграницного буття людини (Н. Хамітов). Головною постає ідея відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Вебер, М 1998, Про внутрішнє покликання до науки, *Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика*, пер. з нім., післям. та комен. О. Погорілого. Київ, с. 310–337.
2. Кун, Т 2001, *Структура наукових революцій*, пер. О. Васильєва. Київ: Port-Royal, 226 с.
3. Павлов, В & Сенченко, А 2019, 'Філософське осмислення людинотворчої сутності гуманітарної культури і втілення її в сучасну реальність', *Проблема людини у філософії: матеріали ХХVІІ Харківських міжнар. Сковородинівських читань*, 27–28 верес. 2019 р. Харків, с. 312–315.
4. Пилипенко, СГ 2019, 'Академічність і публічність як модуси поширення філософського знання в умовах сучасності', *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*, Вип. 86, с. 83–91.
5. Попович, МВ 2016, *Бути людиною*, Київ: Києво-Могилянська академія, 331 с.
6. Смайт, К 2021, *Цілісне життя планети: воз'єднання землі, історії, тіла та розуму*, пер. з англ. О. Самойленко, Київ: Ніка-Центр, 208 с.
7. Харарі, ЮН 2023, *21 урок для століття*, пер. з англ. О. Дем'янчука; доповн. автор. Київ: Видавництво Букшеф, 416 с.
8. Хокінг, С 2019, *Короткі відповіді на великі питання*, пер. з англ. М. Климчука. Харків: Вівсянка, 224 с.
9. Чорноморденко, ІВ 2009, *Позанаукові знання і культуротворчий процес*, Київ: КНУБА, 360 с.
10. Brockman, J 1995, *The Third Culture: Beyond the Scientific Revolution*, New York: Touchstone, 416 p.
11. Popper, K 2005, *The Logic of Scientific Discovery*, London and New York: Taylor & Francis e-Library, 513 p.

12. Snow, CP 1965, *The Two Cultures: and A Second Look An expanded version of The Two Cultures and the Scientific Revolution*, Cambridge: Cambridge University Press, 64 p.
13. *The Positive Philosophy of Auguste Comte* 1896, Transl. and conden. by H. Martineau, introd. by F. Harrison. In Three Volumes, Vol. I, London: George Bell & Sons. Available from :
<<https://ia902902.us.archive.org/10/items/positivephilosop01comt/positivephilosop01comt.pdf>>. [20 October 2023].

References:

1. Veber, M 1998, Pro vnutrishnye poklykannya do nauky (About the internal vocation to science), *Sotsiologiya. Zahal'noistorychni analizi. Polityka*, per. z nim., pislyam. ta komen. O. Pohoriloho. Kyiv, s. 310–337.
2. Kun, T 2001, *Struktura naukovykh revolyutsiy (The structure of scientific revolutions)*, per. O. Vasylyeva. Kyiv: Port-Royal, 226 s.
3. Pavlov, V & Senchenko, A 2019, 'Filosofs'ke osmyslennya lyudynotvorchoyi sutnosti humanitarnoyi kul'tury i vtillennya yiyi v suchasnu real'nist' (Philosophical understanding of the human-creating essence of humanitarian culture and its implementation in modern reality)', *Problema lyudyny u filozofiyi : materialy KHKHVII Kharkivs'kykh mizhnar. Skovorodynivs'kykh chytan'*, 27–28 veres. 2019 r. Kharkiv, s. 312–315.
4. Pylypenko, SH 2019, 'Akademichnist' i publichnist' yak modusy poshyrennya filosofs'koho znannya v umovakh suchasnosti (Academicism and publicity as modes of dissemination of philosophical knowledge in modern conditions)', *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka. Filosofs'ki nauky*, Vyp. 86, s. 83–91.
5. Popovych, MV 2016, *Buty lyudynoyu (To be human)*, Kyiv: Kyievo-Mohylyans'ka akademiya, 331 s.
6. Smayt, K 2021, *Tsilisne zhyttya planety: vozz'yednannya zemli, istoriyi, tila ta rozumu (Whole planet life: reuniting earth, history, body, and mind)*, per. z anhl. O. Samoilenko. Kyiv: Nika-Tsentr, 208 s.
7. Kharari, YUN 2023, *21 urok dlya stolittya (21 lessons for the century)*, per. z anhl. O. Demyanchuka; dopovn. avtor. Kyiv: Vydavnytstvo Bukshef, 416 s.
8. Khokinh, S 2019, *Korotki vidpovidi na velyki pytannya (Short answers to big questions)*, per. z anhl. M. Klymchuka, Kharkiv: Vivs'yanka, 224 s.
9. Chornomordenko, IV 2009, *Pozanaukovi znannya i kul'turotvorchyy protses (Non-scientific knowledge and the cultural process)*, Kyiv: KNUBA, 360 s.
10. Brockman, J 1995, *The Third Culture: Beyond the Scientific Revolution*, New York: Touchstone, 416 p.
11. Popper, K 2005, *The Logic of Scientific Discovery*, London and New York: Taylor & Francis e-Library, 513 p.
12. Snow, CP 1965, *The Two Cultures: and A Second Look An expanded version of The Two Cultures and the Scientific Revolution*, Cambridge: Cambridge University Press, 64 p.
13. *The Positive Philosophy of Auguste Comte* 1896, Transl. and conden. by H. Martineau, introd. by F. Harrison. In Three Volumes, Vol. I, London: George Bell & Sons. Available from :
<<https://ia902902.us.archive.org/10/items/positivephilosop01comt/positivephilosop01comt.pdf>>. [20 October 2023].